

УДК 347.511

О. Є. КУХАРЄВ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права, економіки та соціології
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УНАСЛІДОК СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Розглянуто підстави виникнення зобов'язань унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Розкрито співвідношення правових категорій «загроза» та «ризик» у контексті досліджуваних правовідносин.

КУХАРЄВ О. Е. ОСНОВАНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ВСЛЕДСТВИЕ СОЗДАНИЯ УГРОЗЫ ЖИЗНИ, ЗДОРОВЬЮ, ИМУЩЕСТВУ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА ИЛИ ИМУЩЕСТВУ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

Рассмотрены основания возникновения обязательств вследствие создания угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имуществу юридического лица. Раскрыто соотношение правовых категорий «угроза» и «риск» в контексте исследуемых отношений.

KUKHAREV O. GROUNDS OF OBLIGATIONS' OCCURRENCE THAT ARE CAUSED BY CREATION OF A THREAT FOR PHYSICAL PERSON'S LIFE, HEALTH, PROPERTY OR JURIDICAL PERSON'S PROPERTY

Some grounds of obligations' occurrence that are caused by creation of a threat for physical person's life, health, property or for juridical person's property are researched. Correlation of legal categories «threat» and «risk» in the context of researched legal relations is disclosed.

Чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) визначає серед недоговірних зобов'язань інститут зобов'язань, що виникають унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Норми, що регулюють цей вид зобов'язань, охоплюють окрему главу – главу 81 (статті 1163–1165), структурно розміщену в

книзі п'ятій ЦК України. Встановлення у цивільному законодавстві таких зобов'язань обумовлюється перенесенням центру ваги зі шкідливого результату на більш ранній ступінь, коли протиправне діяння лише створює можливість заподіяння шкоди або коли сама діяльність має небезпечні властивості.

Відповідно до ст. 1163 ЦК України фізична особа, життю, здоров'ю або майну якої загрожує небезпека, а також юридична особа, майну якої загрожує небезпека, мають право вимагати її усунення від того, хто її створює.

Зміст ст. 1163 ЦК України дає змогу віднести зазначені зобов'язання до своєрідних «попереджувальних» цивільно-правових зобов'язань, спрямованих на попередження завдання шкоди у майбутньому, а відтак вони набувають важливого превентивно-виховного значення. Проте норми тієї ж глави 81 ЦК України передбачають можливість відшкодування шкоди, завданої внаслідок неусунення загрози здоров'ю, життю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (ст. 1165 ЦК України), що робить їх схожими із зобов'язаннями, які виникають внаслідок завдання шкоди, передбаченими главою 82 ЦК України.

Зобов'язання, що виникають унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, привертає до себе увагу незвичністю правової конструкції. Так, у даних правовідносинах відсутні шкідливі наслідки у вигляді завданої шкоди. Невипадково такий вид зобов'язання називають *квазіделіктним*, оскільки віднесення його до деліктів є умовним через те, що деліктними називають зобов'язання, які виникли внаслідок завдання шкоди (*delictum* – шкода). Крім того, спірність віднесення зобов'язань, що виникають унаслідок створення загрози, до деліктних обумовлюється й порядком викладення глав у ЦК України: спочатку розміщена глава 81 «Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи», а за нею – глава 82 «Відшкодування шкоди».

Концепція усунення загрози порушень цивільних прав та інтересів знайшла своє відображення і в інших цивільно-правових інститутах. Так, серед особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, закон окремо виділяє право фізичної особи на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (ст. 282 ЦК України). Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 386 ЦК Укра-

їни власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню.

Слід вказати на те, що зобов'язання, які виникають унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, недостатньо досліджені в науці цивільного права. Не з'ясованими повною мірою, зокрема, залишаються підстави виникнення таких зобов'язань. Так, на думку Д. В. Бобрової, до елементів делікту створення небезпеки загрози належать такі юридичні факти: 1) небезпека (загроза) завдання шкоди нематеріальним і матеріальним благам; 2) створення небезпеки (загрози) завдання шкоди внаслідок порушення екологічних норм, норм техніки безпеки; 3) причинно-необхідний зв'язок між створенням небезпеки і небезпекою завдання шкоди [1, с. 261]. Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova [2, с. 690], М. Р. Габріадзе [3] стверджують, що підставою виникнення зобов'язання є сам факт створення загрози цивільним правам та інтересам інших осіб. А відтак **метою** даної статті є визначення підстав виникнення зобов'язань унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Встановлення підстав виникнення зобов'язальних правовідносин у випадку створення загрози дозволить з'ясувати момент виникнення у кредитора права вимоги до боржника та сприятиме більш ефективному захисту суб'єктивних цивільних прав учасників правовідносин.

Згідно зі ст. 1164 ЦК України у разі неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи заінтересована особа має право вимагати:

- 1) вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози;
- 2) відшкодування завданої шкоди;
- 3) заборони діяльності, яка створює загрозу.

При цьому шкода, завдана внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, відшкодовується відповідно до ЦК України (ст. 1165).

Таким чином, у главі 81 ЦК України мова йде про два види зобов'язань – зобов'язання, що виникають унаслідок *створення загрози завдання шкоди*, та зобов'язання з *відшкодування*

шкоди, завданої внаслідок неусунення такої загрози, що, безперечно, впливає на підстави їх виникнення. Як зазначає з цього приводу В. М. Ігнатенко, глава 81 ЦК України передбачає дві стадії реалізації права фізичних та юридичних осіб на захист від створення загрози їх благам. Перша стадія – вимагати усунення загрози від того, хто її створює (ст. 1163 ЦК України). Друга стадія, втілення в життя якої можливе лише у разі невиконання кредитором обов'язку з усунення загрози, полягає в праві кредитора (заінтересованої особи) вимагати від боржника: а) вжиття невідкладних заходів щодо усунення загрози; б) відшкодування завданої шкоди; в) заборони діяльності, яка створює загрозу [4, с. 477].

За таких обставин визначити підстави виникнення зобов'язань унаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи доцільно з урахуванням їх класифікації на два види.

Так, достатньою умовою для виникнення зобов'язання внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (ст. 1163 ЦК України) є факт створення загрози.

Загрозу можна визначити як ризик настання певних негативних наслідків (шкоди) у майбутньому. При цьому загроза повинна бути наявною і реальною настільки, щоб створювати небезпеку завдання шкоди заінтересованій особі. Реальність небезпеки обумовлюється характером поведінки боржника. Утім, загроза є суб'єктивним фактором, що повністю залежить від сприйняття окремим суб'єктом діяльності інших осіб. Як свідчить судова практика, інколи суб'єкти правовідносин звертаються за захистом до суду в разі уявної загрози завдання шкоди. Так, наприклад, особа звернулася з позовом про усунення загрози майну та приведення вхідних дверей відповідачки до попереднього стану. Позов мотивувала тим, що внаслідок самовільного встановлення вхідних дверей відповідачкою і зміни напрямку їх відкривання нищать її вхідні двері і вхідні замки, а також тим, що вхідні двері відповідачки встановлені з порушенням норм протипожежної безпеки та до попереднього стану добровільно не приведені. Рішенням Личаківського районного суду м. Львів у задоволенні позову відмовлено за безпідставністю вимог [5].

На нашу думку, між категоріями «загроза» та «ризик» існує тісний зв'язок, обумовлений

переважно схожістю їх змісту. У юридичній літературі вказують, що ризик – це завжди небезпека виникнення несприятливих наслідків (майнового чи особистого характеру), щодо яких невідомо, настануть вони чи ні [6, с. 62].

Утім, ризик є ширшим за обсягом поняттям порівняно із загрозою. Невипадково у сучасній цивілістичній літературі окремі автори виділяють чотири групи ризиків, які істотно відрізняються: 1) професійний ризик (ризик підприємництва та управління); 2) ігровий ризик (статті 1062 і 1063 ЦК Російської Федерації «Проведення ігор та парі»); 3) страховий ризик (глава 67 «Страхування»); 4) зобов'язальний ризик (ст. 28 «Ім'я фізичної особи», ст. 527 «Виконання зобов'язання належними сторонами»). Наведені ризики класифікуються залежно від сфери дії (джерела) небезпеки, що кваліфікує як ризик [6, с. 84, 85]. Ризик завдання шкоди життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи в майбутньому належить до четвертої групи вказаної вище класифікації, оскільки породжує зобов'язання.

У контексті досліджуваних правовідносин важко погодитися із визначенням загрози як вираженим усно, письмово чи будь-яким іншим чином наміром нанести фізичну, матеріальну або іншу шкоду будь-якій особі або суспільним інтересам [7, с. 32]. У даному випадку йдеться про умисний характер дій боржника, хоча у разі створення загрози ставлення боржника до своєї поведінки не має правового значення. Натомість правове значення у цих відносинах має характер дій боржника, що створює небезпеку настання певних негативних наслідків.

Як зазначає М. Р. Габріадзе, найбільш характерним випадком створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи є невиконання (або несвоєчасне виконання) комунальними міськими службами робіт з ремонту міських вулиць, у зв'язку з чим на дорогах виникають аварійні ситуації й заподіюється шкода здоров'ю та майну внаслідок дорожньо-транспортних пригод [3, с. 11, 12].

До цього можна додати, що створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи пов'язане ще і з діяльністю з використанням джерел підвищеної небезпеки. Це стосується використання, зберігання або утримання транспортних засобів, механізмів та обладнання, використання, зберігання хімічних, радіоактивних, вибухо- і

вогнебезпечних та інших речовин, утримання диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч. 1 ст. 1187 ЦК України).

Так, в одній із цивільних справ фізична особа звернулася до суду із позовом до фізичної особи-підприємця про заборону зайняття підприємницькою діяльністю, шкідливою для життя та здоров'я, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що відповідачем на суміжній земельній ділянці збудовано гараж та інші споруди, де здійснюється підприємницька діяльність з ремонту автомобілів. Ремонтні роботи проводяться у вечірній час і пов'язані з експлуатацією джерел підвищеної небезпеки, що перешкоджає нормальному відпочинку та створює загрозу для життя і здоров'я позивача та членів його сім'ї. За таких обставин позивач просив суд заборонити відповідачеві займатися підприємницькою діяльністю, шкідливою для життя та здоров'я фізичних осіб, і стягнути з відповідача на його користь моральну шкоду у розмірі п'яти тисяч гривень [8].

В іншій справі особа звернулася до суду із позовом про усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, в якому, зокрема, зазначалося, що відповідач протягом дев'яти років сусідства створює позивачці та її матері неможливі умови проживання. Відповідач неодноразово вчиняв всілякі хуліганські вчинки, провокації та погрози. Два роки тому останній придбав собаку породи «середньо-азіатська вівчарка», яка за списком належить до переліку потенційно небезпечних, та повинна бути зареєстрована, дресирована, пройти протиепізоотичний контроль, профілактичні щеплення та утримуватись належним чином. Проте відповідач утримував її в неналежних умовах, а саме: собака була напівголодною; на подвір'я не було надійної огорожі, яка повинна перешкоджати виходу собаки за територію і захищати громадян від небезпеки; на огорожі ззовні були відсутні попереджувальні написи про утримання небезпечної собаки; ворота надійно не замкнені; відсутній вольєр. Відповідач нехтував правилами поведінки, чим створював постійну загрозу життю позивачці і її матері і завдавав психічних і моральних травм. Перебуваючи в таких умовах, собака неодноразово виявляла агресивність – кидалась на вікна, завалила паркан між сторонами, знаходилась на їхній території без намордника і повідка. Крім того, враховуючи,

що відповідач навмисне відв'язував та цькував собаку, позивачка була вимушена ховатися в хаті або, знаходячись на території домогосподарства, постійно відчувати небезпеку. Вона не могла вільно користуватися територією, яка їй належить на праві власності. Виходячи з наведеного, позивачка просила суд усунути небезпеку, яка загрожує життю та здоров'ю, а також захистити її особисті немайнові права від посягань відповідача. Рішенням Ставищенського районного суду Київської області позов було задоволено [9].

Слід зауважити, що наявності вини як суб'єктивного чинника для виникнення досліджуваного зобов'язання не вимагається.

Таким чином, для настання зобов'язання внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи достатньою підставою є факт створення загрози.

За наявності шкоди, завданої неусуненням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, зобов'язання, що виникає при цьому, максимально наближене до класичного деліктного зобов'язання (глава 82 ЦК України). Для виникнення такого зобов'язання потрібна наявність таких умов:

1. Наявність шкоди, причому шкода може бути як майновою, так і немайновою.

2. Протиправна поведінка (дія або бездіяльність) особи, якою створена загроза, що надалі призвела до завдання шкоди.

3. Неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи на вимогу заінтересованої особи. Особливість наведеної підстави полягає в тому, що для відшкодування завданої шкоди на підставі ст. 1165 ЦК України необхідно встановити наявність вимоги кредитора щодо припинення діяльності, пов'язаної зі створенням загрози. У разі ж, якщо така вимога не ставиться, шкода має відшкодуватися на підставі загальних положень про відшкодування шкоди, встановлених главою 82 ЦК України.

4. Причинний зв'язок між поведінкою (дією або бездіяльністю), якою створено загрозу, і подальшим її неусуненням та шкодою, яку зазнала заінтересована особа. Як справедливо зазначає з цього питання Є. О. Харитонов, у зобов'язаннях, передбачених гл. 81 ЦК України, умовою відповідальності особи за створення небезпеки заподіяння шкоди є «подвійний» причинний зв'язок. По-перше, це

причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і небезпекою виникнення шкоди, по-друге, це причинний зв'язок між створеною небезпекою, яка не була усунена, і шкодою, що виникла [10, с. 643, 644].

5. Вина заподіювача шкоди.

Зазначені вище умови обґрунтовані правилом ст. 1165 ЦК України, відповідно до якого шкода, завдана внаслідок неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, відшкодовується відповідно до положень ЦК України, тобто згідно із загальними засадами цивільно-правової відповідальності.

Загальноприйнятою у науці цивільного права є позиція, за якою необхідною підставою настання цивільно-правової відповідальності визнається склад цивільного правопорушення, який зазвичай компонується з таких елементів: протиправна дія (бездіяльність); шкода (або шкідливі наслідки); причинний зв'язок між протиправними діями (бездіяльністю) і шкідливими наслідками; вина правопорушника. Однак за наявності шкоди, завданої неусуненням загрози, до вказаних підстав додається неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Це обумовлюється конструкцією досліджуваного зобов'язання.

Викладене дозволяє зробити такі **висновки**.

Література

1. Кодифікація приватного (цивільного) права / [за ред. А. Довгерта]. – К. : Укр. центр правн. студій, 2000. – 336 с.
2. Цивільне право України : підручник : в 2 т. Т. 2 / [за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої]. – Х. : Одісей, 2008. – 872 с.
3. Габріадзе М. Р. Зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи у цивільному законодавстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. Р. Габріадзе. – К., 2007. – 20 с.
4. Цивільне право України : підручник : у 2 т. Т. 2 / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького]. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 552 с.
5. Рішення Личаківського районного суду м. Львів від 14 грудня 2009 р. у справі № 2-2332/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7241751>.
6. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. / [відп. ред. Р. А. Майданик]. – К. : Юстініан, 2007. – 912 с. – (Серія «Аномалії цивільного права»).
7. Отраднава О. О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України : навч. посіб. / О. О. Отраднава. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 240 с.
8. Ухвала Апеляційного суду Херсонської області від 26 квітня 2007 р. у справі № 22ц-1024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2103279>.
9. Рішення Ставищенського районного суду Київської області від 11 квітня 2008 р. у справі №2–50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8325588>.
10. Цивільний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К. : Всеукр. асоц. видавців «Прав. єдність», 2008. – 740 с.

Надійшла до редколегії 25.05.2010